

JOAN-LLUÍS LLUÍS

Jo soc aquell que va matar Franco

PREMI SANT JORDI

labutxaca

ÒMNIMUM
LLENGUA CULTURA RÀDIO

Joan-Lluís Lluís

Jo soc aquell que va matar Franco

Premi Sant Jordi 2017

Proa
Barcelona

El jurat del Premi Sant Jordi era constituït per Àlex Broch, Marta Nadal,
Isona Passola, Ramon Pla i Arxé, i Màrius Serra.

© Joan-Lluís Lluís, 2018

La primera edició en català d'aquesta obra es va publicar
a Proa l'any 2018

Primera edició en aquest segell: juny del 2019
© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.,
labutxaca

Fotocomposició: Moelmo, s.c.p.
DIPÒSIT LEGAL: B. 11.475-2019
ISBN: 978-84-17420-70-3

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de
l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació
pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa
a les sancions establertes per la llei.

Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos
Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar
algun fragment d'aquesta obra
(www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com **ecològic**
i procedeix de boscos gestionats de manera **sostenible**.

QUEDAR-SE QUIET ERA LA COSA
MÉS FÀCIL DEL MÓN

La mare aguanta un mirall davant meu, el seu mirall de mà, amb rivet platejat i amb tres falsos robins incrustats al mànec, mentre unes mans, probablement les d'una infermera, desfan la bena que m'envolta el cap. I veig, així, que em falta l'ull dret. Aquest és el meu record més antic. Quan hi penso em sembla que, en veure'm al mirall, vaig decidir que res del que m'havia passat abans no valia la pena ser recordat, i ho vaig oblidar tot de quan tenia dos ulls bons, fins i tot el moment en què vaig perdre'n un. Només en recordo el que van explicar-me'n els pares i els testimonis.

Tenia cinc anys i jugava a fora, a la vorera, quan un camió que transportava ferralla va derrapar pel carrer i va encastar-se en una paret, a pocs metres de mi.

Jo, diran els que ho van veure, vaig quedar immòbil, amb els braços caiguts, tot mirant com el camió es desviava del seu camí i feia cap a la paret. El xoc va fer que un fragment de ferralla es desprengués del seu cos de paquiderm i volés fins al meu ull per fer-lo explotar. Sovint he provat de recordar si, en explotar, el meu ull va fer alguna

fressa, intento recordar quin dolor vaig sentir, quina va ser la meva primera impressió en notar un buit de foscor a l'òrbita dreta. Però, com ja he dit, no recordo res de la meva vida abans de l'escena del mirall que ma mare aguanta i de la bena que unes mans treuen.

Vaig perdre l'ull al carrer de la Mare de Déu del Claustre de Solsona, un matí de setembre de 1921. Aquell dia, en aquella hora, hauria hagut de ser a casa, però la mare havia insistit perquè l'acompanyés a comprar pa. Al forn, hi havia cua i, com sempre que això passava, ella m'autoritzava a esperar-la a fora, d'esquena a la paret i mirant, tot sovint, el cel. La mare sabia que no havia d'inquietar-se, em trobaria precisament allà on m'havia deixat, no se m'hauria acudit desplaçar-me sense que m'hagués ordenat que ho fes, amb una veu que volia semblar més encoratjadora que imperativa. En aquells anys jo era tan sols una mena de reflex humil i bla de la meva mare, feliç d'existir per fer allò que em deia de fer. I sovint, a casa o a les botigues, em deia de no moure'm per poder trastejar amb més facilitat.

Tanmateix, seria inexacte dir que quan va arribar el camió no vaig moure'm. Inexacte i, doncs, mentider i hipòcrita. Vaig desobeir la mare. Quan va arribar el camió, quan va desviar-se del seu camí per anar a xocar contra una casa, per força vaig deixar de repenjar-me a la paret i vaig girar el cos cap a aquell monstre de ferro i rugit per veure'l més bé, en un reflex barrejat de por i de curiositat. La culpa que m'entrés aquell ferro petit dins l'ull, per tant, devia ser meva; només meva. Si hagués obeït la mare quan la mare m'havia dit de no moure'm, si no m'hagués mogut

gens, el ferro m'hauria passat de llarg, a pocs centímetres de la cara, i hauria picat contra la façana del forn de pa. Així doncs, a cinc anys, vaig descobrir que no era el fill bondadós i exemplar que, fins llavors, pensava ser. Havia desobeït, i aquesta desobediència havia trobat un càstig immediat. Déu, era evident, no tenia gens d'indulgència per als nens esvalotats que no creien els pares.

I la meva culpa no era menys notòria pel fet que des d'aquell dia la mare em tractés com si fos l'objecte més fràgil del seu món, com un bibelot al qual cal treure la pols cada dia però sense gairebé tocar-lo. Ni pel fet que plorés sovint, els primers dies, en mirar-me, i xiuxiuegés al pare que com ho farien, com ho farien, i que mai més no em deixaria sol enlloc. El pare, en aquelles ocasions, esbufegava i tombava la cara per no haver de respondre. A vegades s'aixecava, em girava l'esquena, i amb una veu tot d'una emboirada deia que tornava al taller per acabar una feina.

El pare era sabater, la mare era la dona del sabater. I jo, que em dic Agustí Vilamat i Prunell, era el tercer de quatre fills i dues filles. Sis infants turbulents i banals que jugaven i s'abraonaven els uns contra els altres però contra mi menys, a causa del meu ull de vidre.

L'ull, el vam anar a comprar a Barcelona. No sé quant va costar, però devia ser car si els pares van esperar gairebé un any abans de regalar-me'l. Recordo un dia assolellat de tardor, el carro fins a Manresa i després el meu primer tren. Havia volgut seure prop de la finestra, però a cada revolt massa marcat em paralitzava la por i aviat la mare em va obligar a posar-me al costat del passadís, on podia

fer veure que no m'adonava que ens estavellaríem al fons d'un barranc. En baixar a l'estació de Barcelona les comes encara em xerricaven, i el tramvia, en comparació, em va semblar un coixí de confort i seguretat. Contemplar cotxes i camionetes en un nombre incalculable i aquells immobles tan furiosament alts era molt més apassionant que resseguir amb la mirada paisatges de camps, masies i ramats sempre repetits.

L'oculista va fer-me seure prop de la finestra, perquè em toqués la llum natural, i amb veu amable va anunciar-me que si era prou pacient i em quedava quiet em regalaria un nino de xocolata. No havia vist mai xocolata en forma de nino però em va semblar que no me la mereixeria: quedar-se quiet era la cosa més fàcil del món. A més, qui voldria regalar res a un nen tan desobedient com jo? Aquest senyor no devia conèixer les raons de la meva deformitat. Però no semblava desitjar saber-les. S'havia instal·lat prop del meu ull vàlid, amb pintures, pinzells i una conca de vidre. No, els ulls de vidre no són boles, són mitges esferes buides. I tampoc no són ben bé de vidre, sinó d'una matèria molt especial, més flexible i tova que el vidre normal, importada d'Alemanya.

Durant gairebé una hora va dibuixar damunt la conca un ull semblant al meu. De tant en tant s'aturava i amb un posat molt seriós acostava l'ull artificial al meu ull veritable, per verificar-ne la semblança. Quedava immòbil uns segons, somreia i murmurava «Nino de xocolata... Nino de xocolata...». Jo no gosava tornar-li el somriure, tenia por de moure'm i que per culpa meva espifiés la feina.

Al final, em va ajudar a baixar de la cadira i va dir als

pares que podíem anar a fer un tomb de trenta minuts per deixar assecar la pintura i permetre'm de bellugar les cames. Vaig sentir com dintre meu el gust de la xocolata feia recular la por d'haver de deixar que aquell senyor introduís aviat aquella conca sintètica dins la meva òrbita buida.

Durant tres anys la mare va treure'm i va posar-me l'ull cada dia; i cada dia el rentava amb sabó, i l'eixugava amb un mocador de seda per no ratllar-lo. Quan vaig tenir nou anys em va atorgar el dret de fer-ho jo sol, abans de ficar-me al llit, però sempre davant seu. I a deu anys ja no necessitava que ningú em vigiléss. Els ulls artificials d'aquells temps, però, tenien una vida curta, d'un màxim de dos anys, i en aquell moment, a deu anys, acabava d'estrenar la meva tercera pròtesi.

O sigui que els pares tornaven a estalviar per al proper ull gairebé tan bon punt me n'havien comprat un de nou. Així vaig haver d'adonar-me que a més de ser desobedient era, jo, el fill que portava la família cap a la ruïna.

EL TRESOR ERA VEURE ESCRITA
LA MEVA LLENGUA

I, un dia, vaig descobrir un tresor. Era l'estiu, l'estació en què els nens aventurers s'imaginen pirates i ho regiren tot per trobar meravelles ocultes. Jo, però, tot i el meu ull postís, era el contrari d'un pirata i seria més exacte dir que va ser el tresor que em va descobrir a mi. Acabava de fer nou anys i vivia en aquella estranya rutina de llibertat de les vacances, en què cada dia m'era permès rondar, córrer, explorar i imaginar. I jo en feia prou imaginant. A vegades acompanyava el meu germà gran en alguna de les seves excursions pels camps més propers per caçar papallones —volianes, en dèiem—, collir mores o llançar pedres als pardals, però era sempre quan la mare l'obligava a suportar la meva presència de nen sense cap talent per rondar, córrer i explorar. El meu germà es queixava i llavors, durant dos o tres dies, li era atorgat el dret de prescindir de mi, i jo em quedava a l'hort, rere la casa, i parava l'ombra assegut sota la figuera. A vegades comptava les figues que encara no s'havien després de l'arbre. Quan em perdia, tornava a començar.

Per això, de tant en tant, el pare, un cop havia tancat el taller, em proposava que l'acompanyés a lliurar sabates

arreglades. Jo ja havia notat que només es desplaçava quan eren sabates cares, però em semblava bé que fos així: pel que havia deduït de les seves converses i de les meves observacions, les sabates cares anaven a parar en cases més interessants que les sabates barates, amb més fotografies i pintures a les parets, a vegades fins i tot amb un rellotge de pèndol. I algun caramel.

Aquell dia d'estiu vam anar en una casa alta i fosca del carrer de les Terceries, a pocs minuts a peu de casa. Una placa de coure, a la dreta de la porta, avisava:

Don Emilio Campmajó y Cornet
NOTARIO
Ilustre Colegio Provincial de Lérida

Em semblava recordar que un notari era algú amb el poder de condemnar qui volgués a la presó, i vaig sentir dintre meu com m'indignava que el pare s'arrisqués a dur-me en un lloc tan perillós. El senyor que ens va obrir semblava, però, més aviat inofensiu. Era més vell que el pare, més calb i més encorbat.

—Entreu, entreu, si us plau... Soc ben sol a casa avui, ni dona, ni fills, ni servei...

Em va mirar amb l'aire sorprès, com si la meva presència, o potser la meva existència mateixa, fos la cosa més inesperada del món. Va afegir, tot fitant-me amb un somriure que semblava voler dissimular:

—Sí, sol com un mussol. O sol com un cargol. O sol com un fesol... Ai no, que els fesols mai no van sols, si no què menjaríem?

Jo, és clar, ja havia envermellit i fixava la vista en la punta dels meus peus. Si fos possible desaparèixer amb un acte de voluntat, aquell dia la bona gent de Solsona hauria testimoniat la meva evaporació sobtada.

El pare em va haver d'arrossegat una mica de l'espatlla per fer-me entrar, però quan em va murmurar «Apa, serà un moment i prou» em vaig tranquil·litzar. El pare, quan portava sabates arreglades a cases bones, no passava mai del rebedor. Però devia ser la primera vegada que en portava en aquesta casa, ja que el notari, sense mirar-nos, havia començat a pujar les escales i no vam poder fer res per no seguir-lo. Ens va fer seure en un saló entapissat de vermell fosc, amb plats pintats que decoraven les parets i dos enormes canelobres daurats a banda i banda de la porta. El pare començava a sentir-se tan malament com jo, però aquell home no semblava adonar-se'n. O potser se n'adonava i reia en silenci del nostre malestar.

—Què prendreu, senyor Vilamat? Una copeta de ratafia? La faig venir de Ripoll, val la pena, ja ho veureu, val la pena. I a vós, senyoret, què puc oferir-vos? Potser llet de la nevera? Amb aquesta calor us serà molt profitosa...

I així, per primera vegada a la vida, vaig tastar un aliment conservat en aquell armari que fabrica fred. N'havia sentit a parlar, i n'havia vist fotos en alguna revista de la mare, però ignorava que algú, a Solsona, en tingués. El tresor que vaig descobrir aquell dia, però, no era la frescor insòlita de la llet a l'estiu.

Durant una estona, el pare i el notari van parlar de les sabates, examinant-les minuciosament, i els dos, amb

cops de cap d'assentiment, deixaven veure que estaven satisfets de la feina feta. Jo m'havia begut massa de pressa aquella delícia blanca i em mantenia de nou immòbil, assegut en una cadira gruixuda i flonja que devia ser ideal per improvisar-hi becaines.

Començava a sentir unes lleus ganes d'orinar que feien que supliqués mentalment al pare que no ens entretinguéssim més. Per sort, era evident que la conversa s'anava acabant. Ja ens aixecàvem. Però en lloc d'acompanyar-nos a la porta, el notari va girar-se de nou cap a mi, i tot seguit cap al pare.

—Senyor Vilamat, us sap greu que faci un petit regal al vostre fill? Una cosa modesta i de no res, certament, però que potser l'entretindrà durant les seves vacances...

El pare només va respondre un vague i una mica inquiet «Oh, és clar, és clar, però vostè és massa generós».

El notari va tenir un somriure greu, gairebé trist, i va demanar disculpes abans de desaparèixer. Quan va tornar, al cap de dos o tres minuts, duia un sobre de la seva oficina, de paper marró clar, amb el seu nom i la seva adreça a l'angle superior esquerre. Anava a donar-me'l però va semblar repensar-s'ho. De fet, durant la seva absència, en aquells dos o tres minuts, devia haver calculat cadascun dels gestos, de les expressions i dels mots que ara em dirigiria. Tot per atreure'm cap al tresor.

—Noiet, us porteu bé, a l'escola?

Vaig mirar-lo, de nou vermell, sense gosar assentir per por de semblar presumptuós.

—Sí, sí, prou bé —va respondre el pare en lloc meu—. D'aprendre en sap, no podria dir el contrari.

—Ah, molt bé, molt bé. Doncs això és per a vós. N'heu de tenir cura, no perquè us l'hagi donat jo, sinó perquè a més de distreure-us podrà ensenyar-vos algunes coses útils.

Va posar el sobre davant meu i jo, amb la mirada, vaig preguntar al pare què havia de fer-ne. El sobre no estava tancat. Semblava contenir una llibreta, que vaig extreure tan suaument com vaig poder.

Era una revista.

Era una revista infantil.

Era una revista infantil en català.

Es deia *La Mainada*, i a la portada s'hi veia un jove pagès alt i prim com no n'havia vist mai cap, amb espardeïnyes de vetes, faixa i barretina però també amb corbatí i una camisa blanca impolluta. Sortia de l'estable amb una galleda de llet a cada mà, i el que feia riure era que plogués i que a sota del dibuix hi hagués escrit el que ell deia, en aquell moment, sota la pluja i portant galledes sense tapar; era, si fa no fa: «Veïam si avui també m'acusaran d'afegir aigua a la llet!».

I així doncs, aquella tarda d'estiu del 1925, vaig llegir per primera vegada en català.

Sabia que hi havia hagut classes de català a l'escola, però també sabia que s'havien acabat quan algú havia decidit que només la llengua castellana era apta per aprendre a llegir i a escriure. A mi, el castellà no em costava gaire, però a vegades no aconseguia recordar bé com es conjugava, i encara no m'havia acostumat del tot a alguns sons que trobava difícils d'imitar. Sobretot, no m'imaginava que en algun lloc aquesta llengua fos parlada de debò per la

gent, que persones com nosaltres se'n servissin com nosaltres ens servíem del català, per parlar cada dia i també, doncs, per rondinar, renegar i dir paraulotes. En els llibres que teníem a l'escola ningú mai no renegava ni deia paraulotes i em pensava que això només ho devien fer els catalans amb la llengua catalana.

—Obriu-la!, obriu-la!, ja ho veureu, us ho passareu bé!

Vaig obeir el notari, però no veia res del que mirava, tan sols imatges i lletres impreses que no aconseguia relligar entre elles. Volia que el pare i aquell home deixessin de fitar-me. Aviat, per sort, ens vam acomiadar. Però abans de deixar-nos marxar de debò, el notari encara va haver de fer-me envermellir una vegada.

—Noiet, si aquesta revista us agrada, i sobretot si us agrada llegir en català, podeu tornar, amb el vostre pare o la vostra mare, quan us sembli. Us en donaré més. Senyor Vilamat, ho dic de debò, ja sabeu que per a mi serà un plaer.

Pare i fill van mormolar gràcies tot pensant, el pare, que només tornariem si hagués d'arreglar un altre parell de sabates i tot esperant, el fill, no haver de veure mai més aquell home que l'havia intimidat encara més que el mestre el primer dia de classe.

Endevinava que en arribar a casa el pare donaria la notícia del regal a tota la família i que llavors germans i germanes es disputarien per arrencar-me la revista. No els seria difícil, sabien que el seu germà borni no resistia mai a cap estrebada física. Per això, tan bon punt vam haver entrat, vaig dir al pare que havia de córrer a l'excusat, que no podia esperar més.

I així, doncs, el tresor.

A nou anys, hauria estat normal que trobés que aquesta revista pensada per a nens de nou anys era un tresor. Tot ella estava concebuda per distreure'm o instruir-me tot distraient-me. Cada plana era una meravella, una font de riure o de somriure, o d'admiració quan es tractava d'enaltir, com era el cas tan sovint, algun personatge notable de la història de Catalunya. Però a nou anys, assegut en una tassa de vàter, vaig demostrar un grau de saviesa que no estic segur d'haver aconseguit igualar mai des de llavors. Vaig entendre gairebé de seguida que el tresor veritable no era allò dit sinó la llengua en la qual es deia. El tresor era veure escrita la meva llengua.

Des que havia perdut un ull, era encara més poruc que abans; tot em semblava perillós, i quasi tot, enemistós. Els germans encara no s'havien cansat d'enginyar bromes i trames en què, sempre, utilitzaven la meva incapacitat a veure del costat dret. I la mare tot sovint m'advertia de pensar a bellugar el cap d'un costat a l'altre, al carrer o al pati de l'escola, per compensar la manca de visió. Era vulnerable, sempre el més fràgil de tots. Però ara, tot d'una, sentia com aquesta llengua que era la meva i que no imaginava que es pogués llegir em protegia. Ho vaig sentir gairebé de seguida que vaig endinsar-me en la revista, a mesura que desxifrava els primers acudits i els primers contes. Vaig percebre com la llengua escrita m'abrigava, com em feia seu mentre jo la feia meva. Mai des que era borni i, potser, mai a la vida, no m'havia sentit tan segur. I això era perquè s'havia abolit la distància entre el que llegia i jo. Érem, podria jurar-ho, la mateixa cosa; una

pasta de carn i de paper, d'alè i de lletres, d'ull mort i de tinta.

És clar, algunes paraules em desconcertaven. No les coneixia, o no aconseguia entendre com es pronunciaven. Les regles de lectura del castellà no semblaven aptes per permetre'm llegir del tot bé el català, i vaig deduir que, al contrari del que propugnava el mestre, el que m'ensenyaven a l'escola era, doncs, insuficient.

Vaig quedar-me a la comuna fins que la mare va cridar-me. Vaig sortir corrents, cap a ella. Feia tant de temps que no m'havia vist córrer que va pensar que m'havia ferit, però jo de seguida vaig dir-li «Sisplau, sisplau, vigileu que no la facin malbé!» bo i allargant-li la revista amb una mirada d'ull únic que estic segur que va trasbalsar-la. «D'acord, ja pots estar tranquil», va respondre sense somriure però amb una veu molt suau. I quan els cinc germans van haver-se aplegat al voltant nostre, va pronunciar el discurs més encertat de la seva vida de mare meva:

—Escolteu. Un client del vostre pare ha regalat aquesta revista a l'Agustí —rumors de sorpresa i crits ofegats d'enveja—. Això vol dir que és seva i només seva —remucs de protesta—. És clar que tots podreu llegir-la, si voleu —assentiment impacient—, però ho fareu d'un en un i asseguts aquí, a la cuina, quan jo hi sigui —silenci estranyat—. I qui la faci malbé rebrà un revés que la paret li'n donarà un altre! I passarà el que queda de vacances rentant plats. Entesos? —silenci prudent.

Per primera vegada des que havia perdut un ull per culpa de la meva incapacitat de fer cas a les recomanacions dels pares, vaig intuir que la meva falta de nen desobedient

podia ser-me perdonada. Amb tota evidència encara era massa aviat per a això, però la mare, a través d'aquesta revista, em feia entendre que potser, algun dia, ja no estaria enutjada contra el seu fill tan rebec.